

Дылба-хаан обургу саха киһитин эрийдээри, ийэттэн төрөөн, сиргэ түһүөтүтэн эрийэн-мускуйан, ханна-ханна тирээрпэтэ, туохха-туохха түбүһүннэрбэтэ баарай?! Ордук уол оҕо, били, сахалар этэллэрин, «биир күн ат арбаһыгар, биир күн ат өрөбүтүгэр» диинлэрэ. Оччого уйана-хатана биллэрэ үһү.

Мин эһиэхэ бүгүн кэпсир киһим оруобуна онук дылбаалаах дьоннортон бириэстэрэ. Павлов Лев Николаевич дьин Саха АССР Өлүөхүмэ оройуонун Кээччи нэһилигэр 1902 сыллаахха төрөөбүт. Дьиннээх аҕата Василий Васильевич Федорович — олох бастар дьадаҥы, мал хамнааччыта. Оҕолорун кыһан интэр кыахтара суох, кыпкыра уолчааннарын эмнэ бэйэлэрин баарыската Павлов Николай Данилович дьин дьадаҥы малга интэрхэ биэрбиттэр. Бу дьон уолу ылаат, бэйэлэрин аһынан суруйтарбыттар. Лева дьин ааттаабыттар. Интэр дьонно кыра сиргэ бурдук ыһынан, аһыах сүөһү интэр оҕолорбуттар, үксүн баайдарга бэдэрээккэ үлэлииллэрэ, нэстэн төлөрүбэт этилэрэ, ол курдук оҕолорон 1916 сыллаахха интэр ийэлээх аҕалара утуу-субуу малдан өлбүттэрэ.

Дьоннор хайа күн бэйэлэрин кыамаат буолуохтарыттан ыла, кыракий Лева 12 саастарыттан баайдарга хамнааччыт буолар, а.э. бэйтин айаҕын бэйэ булунар (1916 — 1924 сылларга). Өлүөхүмэ Советскай былаас буолуор дьини сурук-бичик дьини билбэккэ улаатан иһэн, бастаан ликбезтэн саҕалаан аарар-суруйар буолар, нэһилик ыччаттарын кытары саҕа тэриллэн эрэр Советскай былаас ытар бары үлэтигэр актыыбылдьыт кыттар. Онтон 1924 сыллаахха үүнэн ийэр эдэр уолу нэһилик партиянай иччэ-ката БСК(б)П чилиэннэр кыттынан ылааллар. Коммунистическай партия кандидата Лев Николаевич Павлов Өлүөхүмэ Чаара уонна Данилар үрүг баандаларын үлүтүтүгэр дружина байыаһын быһытынан саз тутан кыттыны ылар. Бандыттарга эһин бэйэтэ төрөөбүт Кээччингэр нэһилик Советын председателин талыллар.

Оччотообу Советтар саҕа талылаат ытар үлэлэрэ араа өрүттээх: сир үлэтингиттэн саҕалаан, кулаактааһыны ыттыны, үөрөх сүөхтары үөрэтин, таҕараны, ойуунааһыны-улаҕарынааһыны утары пропагандалааһын, хаартылааһыны, сүүлүктээһини, арыгылааһыны уола. утары охсуһуу. Лев Николаевич 1925 сыллаахха Якушков, Кочкин уонна Корнилов коммунисттар рекомендацияларынан БСК(б)П чилиэннэри ылааллар. Ити сүл күһүн балаҕан ыйыгар Дьокускайга советскай-партиянай оскуолаҕа командироваалар, онно бастакы бэлэмнэни

группатыгар кириэн үчүгэйдик ааҕарга уонна сурларга үөрэнэр. Онтон 1926 сыллаахха төттөрү Өлүөхүмэ оройуонугар Кээччи нэһилигэр Сэбиэккэ үлэлиир, ахсынны ыйга председателин талыллар уонна 1930 сыллаахха дьини үлэлиир.

Манна үлэлиир сылларыгар эдэр коммунист 1928 сылтан нэһилик территориятыгар холбоһон сирин оҕорор табаарыстыбалары (ХСОТ) тэрийэр: «Дэлэгэст», «Бассабын» дьиннэри, оҕору холбооттоон кэлин колхозтары тэрийэр. 1930 с. аны Көмөн нэһилигэтин Советын председателин талыллар. Оччолорго аан бастаан «Фордзон» трактор киһи оҕорор колхозугар кэлбитэ. Лев Николаевич бэйэтэ оҕорон үлэлэппитэ. Дьону үлэрэ актыыбынастарын көтөхпүтэ, көрүлээбитэ.

1931 сыллаахха эдэр коммунист Лев Николаевич Павлов Саха АССР Наркомзема коллегиятын үрдүкү контуруолун председателинэ Дьокускай куоракка ылааллар. 1931 с. күһүн киһигэ курска ытааллар. 1932 с. Иркутскай куоракка Илинги Сибирь кыраайдары коммунистическай университет бэлэмнэни группатыгар үөрэнэр, ол күһүн Москвага Илинги норуоттар үлэһитэрин бэлэмниир И. В. Сталин аатынан коммунистическай университеттыгар үөрэххэ ылааллар.

1934 с. сайын ити «КомВУИ» бүтэрэн Дьокускайга БСК(б)П обкомун дьаһалыгар үлэрэ кэлэр. Партия обкома партия Нам оройуоннааҕы комитетыгар инструкторунаан ытар. 1937 с. атырдьах ыйыгар дьини үлэлиир. 1938—1940 сс. дьини оччолорго экономическай өттүнэн улахан хаалылаах, саҕа тэриллит Кэбээни оройуонугар партия райкомун секретарынан талыллан үлэлиир. 1940 сылтан сэрин саҕаланыр дьини Дьокускайга саха национальнай байыаннай оскуолатын курсана.

1941 сыллаахха кэргэнин дойдутугар Намга көрдөнө кэлэр. «Кыһыл Октябрь» промартелга үлэлиир.

1925—41 партиянай-советскай үлэлэрэ үлэлиир сылларыгар: 1925 с. Иркутскай уобалас партиянай конференциятыгар Маратовскай оройуонтан дэлгээтинэ, 1938 с. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин бастакы ыһырылаах быыбарыгар депутатынан, 1938 с. от ыйын 25 к. партия Саха уобаластааҕы комитетин чилиэннэр кандидатынан талылла сылдыталаабыт.

1940 сыллаахха партиянай линиянан Кэбээнигэ үлэлиир сылдьан кыратык мээрэлэнэ сылдьыбыт.

Промартелга үлэлиир сылдьан директор Егор Дягилевтың Көбөкөнгө болуот уһаарытыгар баран иһэн түүн партиянай билиэттээх гимнастеркатын утуяа сытан ууга түһэрэн сүтэрэн кэбинэн партиятан үһүл-

лубут. Оччотообу партиянай билиэти сүтэрин улахан политическай буруйу оҕорууга тэҥнээх этэ. Эн урукку өттүгэр ханнык да үтүөн аахсыллыбат. Ол саҕана бийиги дойдубуттар немецкэй фашизм сэринин түспүт саамай ыарахан кэмэ этэ. Онон ити ыар буруйу оҕорууну баҕа өттүнэн Ийэ дойду көмүскэлигэр сэрингэ баран чэһинэйдик геройдуу охсуһан кыһан кэлин эбэтэр сэрин хонутугар охсуһа сылдьан өлүү эрэ сөтүохтааҕа, а.э. хаанынан эрэ боруостаныахтаах этэ.

лаатын үлэһиттэрэ И. Н. Иванов, А. Н. Самсонов, оскуолалар директордара, учууталлара Г. О. Ядрихинский, И. К. Сабарайкин, Г. Л. Москвитин, Г. И. Емельянов, П. А. Марков, колхозтар председателиэрэ, биритэһиндэрэ Куличкин Р. Г. уола. биллэр салайар үлэһиттэр, сулууспалаахтар, колхозтаахтар ыга симиллэн барсыбыттара.

Балаҕа өр айаһаан, аара араас чаастарга хаалыталаан, үксүлэрэ Челябинскайга тинийэн полкаларынан, роталарынан тарҕанан үө-

һытыгар ыстатыйатыгар суруйбуттаах: «Советскай былаас бастакы сылларын актыыбынай үлэһитэ, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин бастакы ыһырылаах быыбарын депутата, 1934—37 сылларга БСК(б)П Нам райкомун инструктора, Намтан армия кээкэтигэр ыһырыллыбыт Лев Николаевич Павлов геройдуу өлбүтэ. Ол туһунан бийиги оройуонмут музейыгар уурула ытар полк командири полковник Ильин, полк байыаннай комиссара старшай политрук Федосов суруктарыгар маннык этилэр:

«...Табаарыс Павлов саха норуотун уонна бийиги тапталлаах бүтүүн Ийэ дойдубут бэринилээх уолун быһытынан сэрингэ кытаанах санаалааһын, тулуурдааһын, хорсунун, олохун тигэх күнүгэр дьини Ленин партиятын дьаала-тыгар мунгура суох бэринилээһин көрдөрөн...Өстөөх күүстээх артиллерийскай минометнай уотун ортотунан сэрин тыһааһынаах мунууттэргэр өстөөхкө утары атаакаҕа ыстанна. Бэйэтин хорсун холобурунан атын табаарыстарын атаакаҕа батыһынарда. Бийиги байыастарыт күүстээх ыһыларынан өстөөх элбэх сүтүктэнэн өйө-тойо суох куотта. Павлов героическай хорсун быһыта өлбөт-сүппэт аналлаах, киһи бийиги полкабыт историятыгар сурулуна. Полк байыастарын, командирдарын, политүлэһиттэрин сүрэхтэригэр тыһынаах. Табаарыс Павлов угуоҕар байыастар, командирдар, политүлэһиттэр бука бары киһи өлүүтүн иһин фашистскай талабырдытартан ситиһэргэ андаҕайабыт!» (Нууччалыттан Д.Г. Дураев тылбааһа).

Лев Николаевич Павлов кытта бу кыргыһыга өлбүттэрэ: Серафим Николаевич Шаралов (И. Шаралов), Григорий Иванович Шелковников (И. Хомустаахтан), Никон Назумович Никифоров (И. Хомустаахтан), Михаил Константинович Сивцев (И. Хомустаахтан), Иннокентий Яковлевич Находкин (И. Хомустаахтан), Михаил Николаевич Колесов (Арбын), Дмитрий Николаевич Макаров (Көбөкөн), Алексей Дмитриевич Винокуров (Ленскэй сельсовет), Иван Николаевич Матрехин (Нам, МТС), Николай Григорьевич Сокольников (И. Модут). («ЛС» 03.28.85 с. Д. Дураев ыстатыйатыттан).

Дьэ ити курдук Нам сирин дьоннорун, о.и. Л. Н. Павлов аатын кэрнэстэн Ржев куоракка (манна барыта 400-тэн тахса саха буйуунара, о.и. Намтан 35 салаат көмүллэ ситаллар) памятник-обелиск туруутун ытар туһунан бастакы кэпсэтин Д. Г. Дураев салайааччылаах делегация 1985 с. бэс ыйыгар бара сылдыбыта. Онон кыттыны ылбыттара: сэрин ветераннара С. И. Кутуков, А. М. Федоров, журналист Т. Т. Халыев, өлбүт буйуунар оҕолоро И. С. Шапаров, Н. Л. Павлов —

Л. Н. Павлов уола. Памятник туруутун туһунан Ржев куорат салалтатын кытарытумнааһыны оччотообу партия райкомун секретара Д. Д. Иванов, оройуон Сэбиэтин председателин солбуйааччы Н. Н. Петров быһарсыбыттара. Бырайыагын эскиһин М. Р. Петухов оҕорбута. Төһө да рынок буолан үп-харчы боппуруоһа ыараханын иһин памятник бүтэриллэн, үөрүүлээх аһыллыта 1994 с. атырдьах ыйын 23 күнүгэр Ржевка буолбута.

«Бийиги Ржевтааҕы кыргыһыга өлбүт буйуунар оҕолоро бу памятникты турууга улахан көмө, өйөбүл буолбуттарын иһин Ржев куорат салалтатыгар, о.и. киһи баһылыгар В. И. Стрекаловка, Саха Республикатын салалтатыгар, о.и. К. К. Коржакина уонна бэйэбит оройуонмут салалтатыгар уонна дьоммутугар Н. Н. Петровка, М. Р. Петуховка, А. А. Протопоповка истиг махталбытын тизрэлбит!» — диір Лев Николаевич Павлов уола Николай Львович Павлов.

Бу Ржев — Вязьма хайсхатыгар 1941 с. алтынны — 1942 с. устатыгар барбыт Советскай Союз столицатын Москва куораты көмүскүүр кырыктаах кыргыһы салгыта этэ. Бу кыргыһы түмүгэр өстөөх Москваттан 100—140 сиргэ төттөрү быраҕылбыта, бастакы улахан сүүнү ылбыта.

Бу кыайыны туһунан Советскай Союз Маршала, төрт төгүлээх Героя Г. К. Жуков «Воспоминания и размышления» кинигэтин (1969 с. тахсытыгар) 334-с стр. бу курдук суруйар: «Бийиги героическай хамсааһын түмүктэрин этэрбитигэр өйдүүбүт агардак бийиги албан ааттаах салааттарбыт, командирдарбыт уонна политүлэһиттэрбит эрэ тустарынан буолбакка, Москва уобалаһын коммунистарын, үлэлэн итиллээчилэрин уонна бүтүүн бийиги дойдубут норуотун биир соморготун, уопсай күүстэрини ситиһилибит курдук өйдүүбүт».

Онон бу кыайыны уһанысыт, сэрин хонутугар охтубут хорсун буйуунарбытыгар, кыайыны ситиһэн, тыһынаах эргиллэн кэлбит салааттарбытыгар, бу кыайыны бэйэлэрин хырыстаммакка үлэлэн модун күүстээх тирэх буолбут тыыл үлэһиттэригэр — билигин баар тыһынаах ветераннарбытыгар өссө төгүл сүгүрүүбүтү!

Кинилэр, а.э. бүгүнгү орто уонна эдэр көлүөнэ дьон араларгыт, эһэлэргит, ийэлэргит уонна эбээлэргит тулпут, оҕорбүт, көмүскэбит уонна сайыннарбыт ситиһилэрин убаастаан, хырыстаммакка үлэлэн модун сайыннарыт! — дьин тылларынан бу ыстатыйаны түмүктүүбү баҕарыллар.

Терентий ЗАМЯТИН,
тыыл ветерана.

КЫАЙЫ 50 СЫЛА

Өлбөт-сүппэт аналлаах

Ол иһин Лев Николаевич Коммунистическай партияга бэринилээһин даккастаан баҕа өттүнэн немецкэй сэхситтэртэн Ийэ дойдутун көмүскүү барарга хаста да сыйабылынаа биэрбитэ.

Дьэ ол түмүгэр 1942 с. бэс ыйын 25 күнүгэр сэрингэ барарга бэбиэкэ тулпута. Бэс ыйын 26 күнүгэр сарсыарда кэргэнин Александра Иннокентьевна Бочкареваны, кып-кыракий уолчаанын Коляны кытта бырастыылаан, котуомкатын сүтэн түмсөр луунга тинийбитэ. Бу хомуур саамай бөдөн этэ. Барыта 470 киһи хомуллан, Намтан Тулук биэрэгэр дьини сатыы парадтаан кирибиттэрэ. Атаараччы да элбэх этэ, ытаһы да баара. Тулукка ойоронунан эрдинэр «Пропандист» борохуот кэлэн турара. Онон Намтан Л. Н. Павловтан ураты өссө МТС политкааска, комсомолга-ычаты кытта үлэрэ солбуйааччы Игнатьев Н. Н., землеустроитель Метелев В. Н., заготконтора директора А. И. Зорин, Пинжекомбинат салайар үлэһити Арпкин Ф. Х., байыаннай остуол начальнига Колесов М. Я., үп са-

рэнэн, Москва туһаайытынан Ржев, Вязьма куораттар хайсхаларынан сэринлээр чаастарга тинийэн кырыктаах кыргыһыга кирибиттэрин барытытара. Ол саҕана немецтэртэн Москваны көмүскүүр иһин охсуһуу күүһүрбүт кэмэ этэ.

Онон Дьокускайга национальнай байыаннай оскуолаҕа үөрэммит, үөрэхтээх, нууччалыы-сахалыы көңүл кэпсэтэр Лев Николаевич тутатына 375-с стрелковай дивизия 1243-с полкатыгар рота командирынан аһаммыта. Киһи ротатыгар үксэ сахалар этилэр. Д. И. Мускунов уонна И. Я. Ощепков (тыһынаахтарыгар) кэпсиллэринэн үөһэттэн кэлбит нууччалыы команда дьаны сахалыы тылбаастаан тизрээрэ эбитэ үһү. Ол курдук киһи Ржев куорат иһин бөдөн кыргыһыга сылдьан хорсунуук сэринлэһэн 1942 с. балаҕан ыйын 14 күнүгэр төрөөбүт Ийэ дойдутун, хаан-уруу Коммунистическай партиятын чэһини көмүскүү сылдьан геройдуу өлбүтэ.

Д. Г. Дураев «Ленин суола» хаммакка 1985 с. кулун тутар 28 күнүгэр «Намнар Ржев кыргы-

Мин 14 саастаахх уолуулаах уол этим. И. Хомустаахха 4 кылааһы үөрэнэн бүтэрэн баран, Нам орто оскуолатыгар интернакка оҕолорон 5-к кылааска үөрэммитим. Ити сүл сайымгар фашистскай Германия бийиги Ийэ дойдубуттар сэринин саба түспүтэ.

Ол саҕана И. Хомустаахха үс колхоз баар этэ: Буйун, Хатас, Уунэр. Мин Хатас колхоз туһунан кэпсэим этэ.

1942 сыллаахха үс колхоз 60-ча ыччаттар армияга барыма бэбиэкэ кэлбитэ. Уолаттар Уруһ Эбэ үрдүгэр түүннэри оонньоон, кы-

лайан, буурдаан, сүүрэн-көтөн, дьоннорун сөргэлэрин кытта бырастыыласпыттара. Кинилэр: «Эһиги бийигини солбуйабыт, үчүгүйдик үлэлэһи!» — дьин баҕа санааларын эппиттэрэ.

Онтон 1943 сыллаахха үс эмнэ улахан хомуур буолбута. Онон кырдаастар кытта барбыттара. И. Хомустаахха дьахталлар, оҕолор, оройуоттор, эмээхситтэр хаалбыттара. От үлэтин саҕаланытыгар колхоз председатели Протопопов Николай

Данилович колхозтаахтар уопсай мунньахтары оҕорбута. Оту ат кочикатынан обустарыта арыыга Колесов Е. И., алаастарга уонна кытылга Алексеев Ф. М. аһаммыттара. Кинилэргэ Авксентьева П. С., Сторожева У. Г., Габышева М. И., Колырина М. Н. көмөлөһөөччүлэринэн буолбуттара. Мингин оту атынан мунууга сыһарбыттара. Арыыга көһүү буолбуттар колхозтун председатели Протопопов Н. Д. үс ыһаар ылаһы

арылаан, суораты уопсай нэдьэгэни оҕостон сизг дьин биэрбитэ.

От үлэтин кэмигэр бутуга хааһыны сирибит. Дөп кэриэтэ издэ-гэйдээх лэппиэскэни нуорманан биэрэллэрэ. Сэрин саҕана уот кураан буолбута. От үлэтигэр хаар түһөр дьылы сылдыарбыт. Күһүнү сизмэ үлэтэ кэлэрэ. Кыһын оройуон киһингэр мээ таһытын былааннарыгар үлэлиирбит. Онон дьахталлар биридн бэйэлэрэ үстүү атынан маһы таһаллара.

Хатас колхозтан Авксентьева П. С., Сторожева У. Г., Габышева М. И., Колырина М. Н. мээ таһытыгар энкилэ суох үлэлээбиттэрэ. Мингин 15 сазастаах уолу тыада сүөһү аһатытыгар ылбыттара. Сүөһү аһата сылдьан кыһын ойбон эрийнэн тэһэрбин өйдүүбүн. Күһүнү эбээ сизмэ хомуйар этибит. Онон биридэ Юшков М. И. атынан кэлэн хомуйан сордомут сизмэбитин тоҕо тэбэн кэбиһитэ. Киһи этэринэн бийиги сизмэ-

ни уорар үһүбүт.

Сарсынныгыгар колхоз председатели Протопопов Н. Д. фермага кэлэ сылдытыгар дьахталлар Юшков М. И. оҕолор ичигэстээбит сизмэлэрин тоҕо тэппитин үгсүбүттэр. Кыһын колхоз председатели мизмэ сизмэ бэрдэрибит. Ону саха оҕор дохордооххо хатаран, суорунара тардан сирибит. Колхоз чилиэннэригэр үгүс үтүөнү оҕорбүт Н. Д. Протопоповка дьонно-сэргэтэ билингэ дьини махтаналлар.

П. ПРОТОПОВ,
Уунэр.

КИҢИ ҮТҮӨТЭ УМУНУЛЛУБАТ

Мин 14 саастаахх уолуулаах уол этим. И. Хомустаахха 4 кылааһы үөрэнэн бүтэрэн баран, Нам орто оскуолатыгар интернакка оҕолорон 5-к кылааска үөрэммитим. Ити сүл сайымгар фашистскай Германия бийиги Ийэ дойдубуттар сэринин саба түспүтэ.

Онтон 1943 сыллаахха үс эмнэ улахан хомуур буолбута. Онон кырдаастар кытта барбыттара. И. Хомустаахха дьахталлар, оҕолор, оройуоттор, эмээхситтэр хаалбыттара. От үлэтин саҕаланытыгар колхоз председатели Протопопов Николай

Данилович колхозтаахтар уопсай мунньахтары оҕорбута. Оту ат кочикатынан обустарыта арыыга Колесов Е. И., алаастарга уонна кытылга Алексеев Ф. М. аһаммыттара. Кинилэргэ Авксентьева П. С., Сторожева У. Г., Габышева М. И., Колырина М. Н. көмөлөһөөччүлэринэн буолбуттара. Мингин оту атынан мунууга сыһарбыттара. Арыыга көһүү буолбуттар колхозтун председатели Протопопов Н. Д. үс ыһаар ылаһы

арылаан, суораты уопсай нэдьэгэни оҕостон сизг дьин биэрбитэ. От үлэтин кэмигэр бутуга хааһыны сирибит. Дөп кэриэтэ издэ-гэйдээх лэппиэскэни нуорманан биэрэллэрэ. Сэрин саҕана уот кураан буолбута. От үлэтигэр хаар түһөр дьылы сылдыарбыт. Күһүнү сизмэ үлэтэ кэлэрэ. Кыһын оройуон киһингэр мээ таһытын былааннарыгар үлэлиирбит. Онон дьахталлар биридн бэйэлэрэ үстүү атынан маһы таһаллара.

Хатас колхозтан Авксентьева П. С., Сторожева У. Г., Габышева М. И., Колырина М. Н. мээ таһытыгар энкилэ суох үлэлээбиттэрэ. Мингин 15 сазастаах уолу тыада сүөһү аһатытыгар ылбыттара. Сүөһү аһата сылдьан кыһын ойбон эрийнэн тэһэрбин өйдүүбүн. Күһүнү эбээ сизмэ хомуйар этибит. Онон биридэ Юшков М. И. атынан кэлэн хомуйан сордомут сизмэбитин тоҕо тэбэн кэбиһитэ. Киһи этэринэн бийиги сизмэ-

ни уорар үһүбүт.

Сарсынныгыгар колхоз председатели Протопопов Н. Д. фермага кэлэ сылдытыгар дьахталлар Юшков М. И. оҕолор ичигэстээбит сизмэлэрин тоҕо тэппитин үгсүбүттэр. Кыһын колхоз председатели мизмэ сизмэ бэрдэрибит. Ону саха оҕор дохордооххо хатаран, суорунара тардан сирибит. Колхоз чилиэннэригэр үгүс үтүөнү оҕорбүт Н. Д. Протопоповка дьонно-сэргэтэ билингэ дьини махтаналлар.

П. ПРОТОПОВ,
Уунэр.